

Katarzyna Kulczyńska¹, Natalia Marciniak²

¹Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych
Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej
katakul@amu.edu.pl
²marciniak.natalia@gmail.com

Miejsca nagłej śmierci w Poznaniu – ich typologia i formy upamiętnienia

Zarys treści: W artykule przedstawiono typologię i formy upamiętniania miejsc nagłej śmierci w Poznaniu na podstawie inwentaryzacji tych miejsc przeprowadzonej w latach 2016–2017. Typologii miejsc nagłej śmierci dokonano w oparciu o 4 kryteria: (1) formę upamiętnienia miejsca wypadku, (2) położenia miejsca pamięci względem kategorii dróg publicznych, (3) położenia względem centrum miasta oraz (4) położenia w układzie wertrykalnym miasta. Z uwagi na pierwsze kryterium przeprowadzono szerszą charakterystykę tych miejsc. W przestrzeni publicznej Poznania wyróżniono aż 12 form upamiętnienia miejsc nagłej śmierci, z których znicze, przydrożne krzyże i kwiaty występują najczęściej, natomiast rzadkim sposobem upamiętnienia zmarłego w miejscu wypadku jest biały rower.

Słowa kluczowe: miejsca nagłej śmierci, typologia, formy upamiętnienia, Poznań

Wprowadzenie

Obok cmentarzy, będących miejscami pochówku zmarłych, a także obok epitafiów wrytych na nagrobkach, pojawiały się i pojawiają pomniki i tablice pamiątkowe, które stanowią nieco inną, bardziej specyficzną odmianę pomnika, upamiętniając osoby, ważne miejsca lub wydarzenia historyczne (Mulczyński 2001). Najnowszą i mającą dynamiczny charakter formą upamiętnienia zmarłych są miejsca pamięci związane z nagłą śmiercią, współcześnie określane mianem tanatotopografii pamięci, które stanowią jedną z form miejsc pamięci w ogóle. Matykowski i Dura (2010) w swojej pracy poświęconej miejscom pamięci zdefiniowali „tanatotopografię pamięci” jako tworzące się we współczesnej przestrzeni kulturowej nowe miejsca pamięci związane ze śmiercią, w tym również nagłą śmiercią.

Miejsca pamięci stają się coraz częstszym tematem rozważań, zarówno w naukach humanistycznych, zwłaszcza w naukach historycznych i socjologii,

jak i w naukach geograficznych. Za prekursora badań miejsc pamięci należy uznać Pierre'a Nore, który jednoznacznie w swoich pracach nie zdefiniował pojęcia *lieux de mémoire*, czyli miejsc pamięci. W dosłownym tłumaczeniu oznacza ono „miejsca wspomnienia”, „miejsca wspomnień” lub „miejsca, w których się wspomina”. Zatem miejsca pamięci rozumieć można jako „zinstytucjonalizowane formy zbiorowych wspomnień przeszłości” (Szpociński 2008, s. 12).

Na drodze rozważań na temat charakteru i postaci miejsc pamięci można wyróżnić kilka ich form. Matykowski i Dura (2010) obok tradycyjnej formy miejsc pamięci w postaci nekropolii, wyróżniają inne, nowe miejsca pamięci o zmarłych w przestrzeni publicznej Poznania, a mianowicie: (a) miejsca tortur i kaźni okresu okupacji faszystowskiej, (b) miejsca tortur okresu stalinowskiego, (c) miejsca śmierci powstańców wielkopolskich, (d) miejsca związane z protestami pracowniczymi Czerwca 1956 roku, (e) miejsca związane z zabójstwami politycznymi po wprowadzeniu stanu wojennego, (f) miejsca związane z działaniami wojennymi na początku 1945 r. oraz (g) miejsca nagłej śmierci bliskiej osoby.

Tematyka miejsc nagłej śmierci, rozumianych jako symboliczne, spontaniczne, indywidualne oraz niezależne formy upamiętnienia miejsc śmierci przez bliskich ofiar, coraz częściej pojawia się we współczesnej literaturze naukowej, ale głównie na gruncie socjologii i kulturoznawstwa. Everett (2000, 2002) szczegółowo przedstawiła kilkadziesiąt miejsc pamięci zlokalizowanych przy drogach Teksasu, których charakterystyka została oparta na licznych wywiadach przeprowadzonych z bliskimi ofiar. Praca Clark i Cheshire (2004) z kolei polegała na porównaniu form miejsc pamięci nagłych wypadków w Nowej Południowej Walii w Australii i Teksasie w Stanach Zjednoczonych. Autorki zwróciły uwagę, że przydrożne krzyże powypadkowe, mimo różnej swojej formy w różnych miejscach, są identyczne w swoim celu i koncepcji. Przedstawiły one ponadto indywidualne i lokalne różnice miejsc pamięci, które są zjawiskiem międzynarodowym, określonym rozwojem kultury motoryzacyjnej, postmodernizmem i globalizacją. Zarilli (2009) również podkreśla kulturową potrzebę przywiązania wagi do miejsca śmierci oprócz miejsca grzebalnego, stawiając na indywidualizm tych pierwszych w odniesieniu do tych drugich, co umożliwia podróżującym osobistą reakcję na śmierć poniesioną w wyniku licznych wypadków drogowych. Uwagę na szerzenie się zjawiska stawiania przydrożnych symbolicznych monumentów zwrócili Antolak i Szyszkowski (2013). Rosnąca liczba wypadków sprawia, że liczba nowo stawianych krzyży przewyższa liczbę obiektów stawianych w innych celach, co z jednej strony może być przestrożą dla kierowców, z drugiej zaś zagrożeniem bezpieczeństwa ruchu drogowego. Podobne konkluzje zostały przedstawione w publikacji Reid (2015), w której autorka podkreśliła, że korzystanie z publicznej przestrzeni dla wyrażenia osobistego żalu, wychodząc poza sferę powszechnie akceptowalnych komentarzy, nie pozostaje bezkonfliktowe, a może nawet powodować urazy i zagrażać bezpieczeństwu na drogach oraz budzić pewne obawy w kontekście klauzul ustawowych. Znikomość analizowanego tematu na gruncie polskiej geografii z kolei zaakcentowała Przybylska (2013a), omawiając krzyże pamięci przy ulicach Trójmiasta. Głównym tematem opracowania było określenie skali zjawiska krzyży powypadkowych przy wybranych pomorskich drogach

krajowych i wojewódzkich, ale przede wszystkim ukazanie poglądów społeczeństwa na temat kontrowersyjnego zjawiska ustawiania przy nich krzyży. Wątek ten kontuuje w kolejnym opracowaniu (Przybylska 2013b). Zwróciła w nim uwagę na konflikty społeczne związane ze stawianiem krzyży powypadkowych, rozpatrując je w kontekście ładu przestrzennego, ideologicznego i kulturowego.

W niniejszym artykule poświęcono uwagę miejscom pamięci ofiar nieszczęśliwych wypadków, w których przypadku pamięć o zmarłych przejawia się poprzez stawianie w tych miejscach krzyży przydrożnych, zniczy, kwiatów, pomniejszych tablic pamiątkowych, zdjęć, kasków motocyklowych, łańcuchów motocyklowych oraz białych rowerów, znanych także jako „ghost bike’s” przez rodzinę ofiary lub przyjaciół. Białe rowery są specyficzną formą upamiętnienia rowerzystów zmarłych w wyniku wypadków drogowych. Ideę tworzenia „duchów rowerów” zapoczątkował Jo Slota ze Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej w 2002 r., jednak wówczas nie były one jeszcze symbolem nagłych śmierci cyklistów poniesionych w wyniku wypadków drogowych, a jedynie przejawem sztuki jego twórcy¹. Obecnie jest to najbardziej charakterystyczny sposób upamiętnienia zmarłych rowerzystów, zwłaszcza w dużych miastach w wielu krajach Europy oraz w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, Kanadzie, Brazylii, Nowej Zelandii czy Australii². Miejsca nagłej śmierci od pomników czy tablic pamiątkowych upamiętniających ważne wydarzenia historyczne odróżnia to, że te pierwsze są stawiane przez bliskich ofiar. Są one nową i bardziej niezależną formą upamiętnienia osób w miejscu wypadku i/lub śmierci. Niezależność ta polega na indywidualnym upamiętnieniu miejsca śmierci poprzez stawianie zniczy, kwiatów itp. przez bliskich ofiar, często wbrew obowiązującemu prawu.

Celem artykułu jest charakterystyka miejsc nagłej śmierci występujących w przestrzeni publicznej Poznania ze szczególnym uwzględnieniem ich typologii oraz form upamiętnienia tych miejsc. Podstawą badań była inwentaryzacja miejsc nagłej śmierci przeprowadzona na terenie miasta Poznania, gdzie od sierpnia 2016 r. do maja 2017 r. udokumentowano 59 takich miejsc. Ponadto w artykule wykorzystano dane pochodzące z inwentaryzacji miejsc nagłej śmierci z 2015 r. wyłącznie w celu porównania z tą wykonaną w latach 2016–2017.

Porównując badania z lat 2016–2017 z tymi przeprowadzonymi w roku 2015, zauważono wzrost liczby miejsc pamięci w przestrzeni publicznej Poznania z 34 do 59. W 2015 r. odnotowano m.in. miejsca pamięci przy ul. Potockiej, ul. Wyszńskiego, ul. Inflanckiej oraz przy skrzyżowaniu ul. Inflanckiej z ul. Pawią, nieudokumentowane ani w roku 2016, ani w roku 2017. Natomiast w latach 2016 i 2017 udokumentowano m.in. miejsca pamięci przy skrzyżowaniu ul. Marcelińskiej i ul. Świerzawskiej czy też przy ul. Podwale lub przy skrzyżowaniu ul. Mikołowskiej z ul. Ostatnią. Są to miejsca relatywnie nowe w przestrzeni miasta powstałe w czasie przeprowadzania inwentaryzacji, zatem nie mogły one zostać odnotowane w 2015 r. W latach 2016 i 2017 zidentyfikowano także wiele innych miejsc nieudokumentowanych w 2015 r., co może wynikać z ich małej czytelności

¹ ghostbike.net (dostęp: 13.03.2017).

² ghostbike.org (dostęp: 13.03.2017).

w krajobrazie miejskim, a więc braku możliwości ich odnalezienia, bądź z okresowego upamiętnienia poszczególnych miejsc nagłej śmierci, najczęściej zaraz po wypadku (ryc. 1).

Ryc. 1. Udokumentowane miejsca nagłej śmierci w 2015 r. oraz w latach 2016–2017

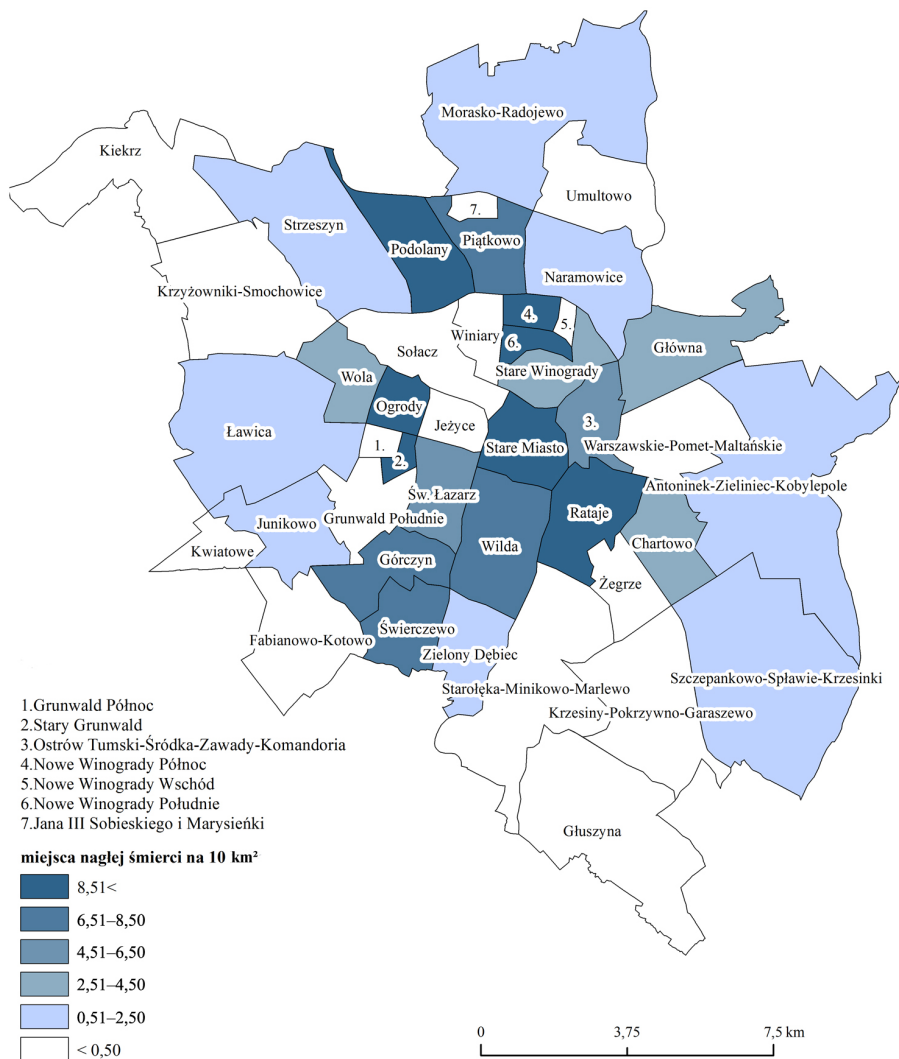
Źródło: opracowanie własne.

Dokładna lokalizacja miejsc wypadków drogowych pozwoliła na określenie natężenia miejsc nagłej śmierci w układzie jednostek pomocniczych Poznania w latach 2016–2017. Udokumentowane miejsca pamięci znajdujące się w granicach danego osiedla przeliczono na 10 km² jego powierzchni. Największym natężeniem badanego zjawiska cechuje się osiedle Stary Grunwald (15,87). Ponadto bardzo wysokim wskaźnikiem natężenia charakteryzują się osiedla Ogrody (10,25) oraz Stare Miasto (10,23). Duże natężenie występowania miejsc nagłej śmierci stwierdzono także na osiedlach Rataje (9,61) oraz Podolany (9,43). Natomiast najniższym natężeniem odznaczają się osiedla: Szczepankowo–Spławie–Kzesinki (0,54) oraz Ławica (0,71). Graficzne przedstawienie natężenia miejsc nagłej śmierci w Poznaniu znajduje się na rycinie 2.

Typologia miejsc nagłej śmierci

Inwentaryzacja miejsc nagłej śmierci w przestrzeni publicznej Poznania pozwoliła na przeprowadzenie typologii miejsc pamięci z uwagi na następujące kryteria: (1) forma upamiętnienia miejsca wypadku, (2) położenie miejsca nagłej śmierci względem kategorii drogi, (3) położenie miejsca nagłej śmierci względem centrum miasta, (4) występowanie miejsca nagłej śmierci w układzie wertrykalnym miasta.

Przyjmując pierwsze kryterium, wyróżniono następujące formy upamiętnienia miejsca wypadku: (a) znicze, (b) kwiaty sztuczne i/lub żywe, (c) krzyże

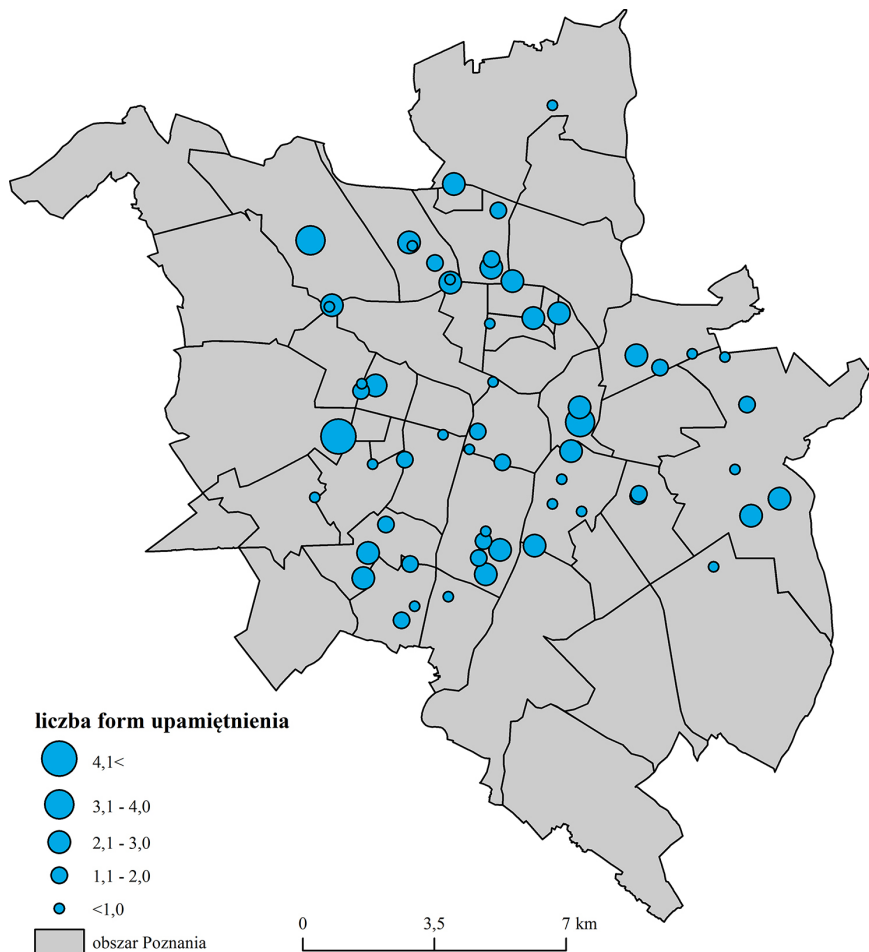

Ryc. 2. Natężenie miejsc nagłej śmierci w układzie jednostek pomocniczych Poznania w latach 2016–2017

Źródło: opracowanie własne.

drewniane/metalowe, (d) białe rowery, (e) tablice pamiątkowe, (f) kaski motocyklowe, (g) łańcuchy motocyklowe, (h) zdjęcia zmarłych, (i) zabawki, (j) figurki aniołków, (k) różańce oraz (l) klepsydry. Z obserwacji wynika, że sposoby upamiętnienia mogą przybierać różnorodne formy. Generalnie najczęstszą formą upamiętnienia zmarłych w miejscach wypadków są znicze (38 miejsc). Często także w miejscach pamięci pojawiają się sztuczne kwiaty (27 miejsc) oraz drewniane krzyże (23 miejsca). Nieco rzadziej z kolei stawia się metalowe krzyże przydrożne (14 miejsc). Do najrzadszych sposobów upamiętnienia należą tablice

pamiątkowe, zabawki, klepsydry, a także łańcuchy motocyklowe, które upamiętniają zmarłych motocyklistów, choć częściej pojawiają się kaski motocyklowe. Wiele miejsc pamięci odznacza się dużą różnorodnością form upamiętnienia miejsca wypadku i najczęściej są to nowo powstałe miejsca nagłej śmierci (ryc. 3).

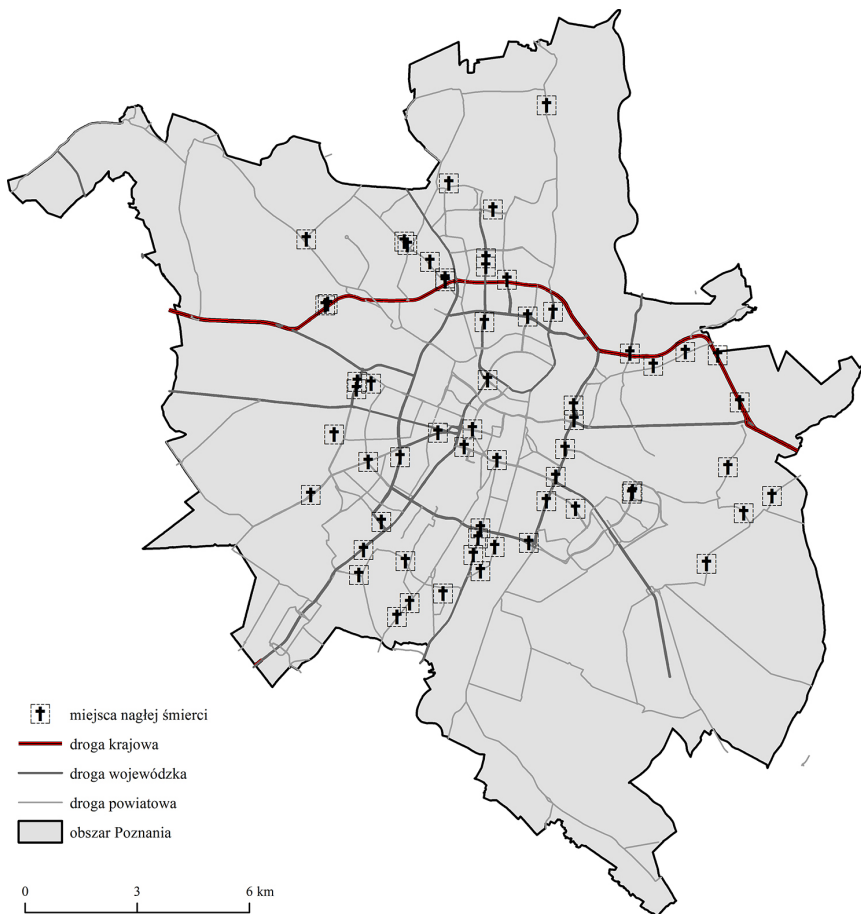

Ryc. 3. Liczba form upamiętnienia miejsc nagłej śmierci w układzie jednostek pomocniczych miasta Poznania w latach 2016–2017

Źródło: opracowanie własne.

Następna typologia miejsc nagłej śmierci dotyczy ich rozmieszczenia względem dróg publicznych różnych kategorii, wśród których wyróżnić można: (a) drogi gminne, (b) drogi powiatowe, (c) drogi wojewódzkie oraz (d) drogi krajowe. Generalnie miejsca pamięci powstałe w wyniku nieszczęśliwych wypadków zlokalizowane są przy drogach powiatowych (32 miejsca). Znacznie mniej zarejestrowano ich przy drogach gminnych (10 miejsc) oraz wojewódzkich (10 miejsc). Najmniej zaś odnotowano ich przy drodze krajowej (7 miejsc). Jednak zaznaczyć

trzeba, że przez Poznań przebiega tylko jeden odcinek drogi krajowej. Pozostałe drogi o znaczeniu wojewódzkim, powiatowym i gminnym cechują się większą gęstością występowania na obszarze Poznania (ryc. 4).

Ryc. 4. Rozmieszczenie miejsc nagłej śmierci w układzie sieci dróg miasta Poznania
Źródło: opracowanie własne.

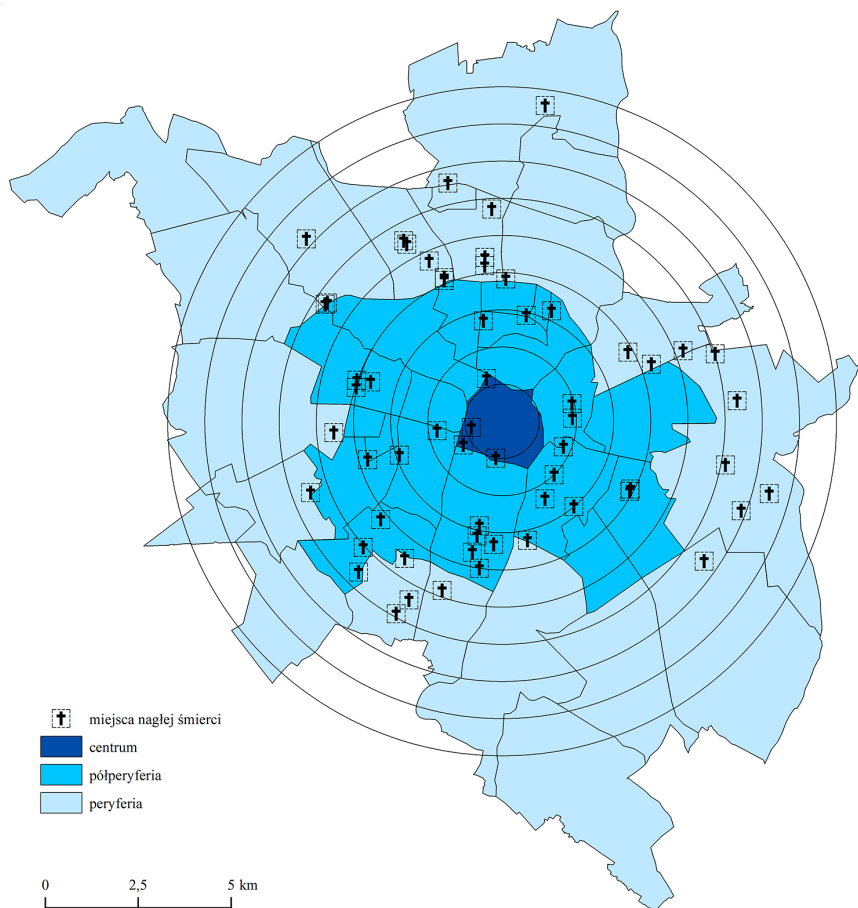
Następnie policzono wskaźnik natężenia miejsc nagłej śmierci w układzie dróg miasta Poznania o różnych kategoriach. Niniejszy wskaźnik przedstawia liczbę miejsc nagłej śmierci na 10 km drogi danej kategorii. Okazuje się, że miejsca pamięci występują z różnym natężeniem przy drogach określonych według ich kategorii. Największym natężeniem cechują się miejsca pamięci przy drogach wojewódzkich (7,7 miejsca pamięci/10 km). Nieco mniejsze natężenie występuje przy drodze krajowej (1,7 m.p./10 km). Natomiast najmniejszym natężeniem charakteryzują się drogi powiatowe (1,2 m.p./10 km) oraz drogi gminne (0,1 m.p./10 km). Dokładne zestawienie niniejszych danych przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Natężenie miejsc nagłej śmierci na 10 km dróg danej kategorii w Poznaniu

Kategorie dróg	Długość dróg (w km)	Liczba miejsc pamięci	Liczba miejsc pamięci na 10 km drogi
Gminne	716	10	0,1
Powiatowe	269	32	1,2
Wojewódzkie	13	10	7,7
Krajowe	41	7	1,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych plantap.

Dokonano także podziału miejsc nagłej śmierci z uwagi na położenie względem centrum miasta. Analizę występowania miejsc nagłej śmierci prowadzono zarówno w układzie podziału miasta na trzy strefy, a mianowicie: centrum, półperyferii oraz peryferii, jak i w układzie stref wyznaczonych przez ekwidystanty występujące co 1 km, rozchodzące się koncentrycznie od centrum miasta (ryc. 5).

Ryc. 5. Miejsca pamięci w układzie koncentrycznych stref oraz centrum–półperyferie–peryferie

Źródło: opracowanie własne.

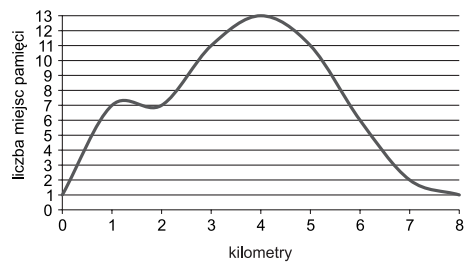

Przyjmując podział miasta na trzy strefy, tj. centrum–półperyferie–peryferie, największe natężenie badanego zjawiska odnotowano w centrum (8,35 m.p./10 km²), nieco mniejsze na obszarach półperyferyjnych (4,12 m.p./10 km²) i najmniejsze na obszarach peryferyjnych miasta (1,48 m.p./10 km²) (ryc. 5). Tak duże natężenie badanego zjawiska w centrum wynika z faktu, że jest ono niewielkie powierzchniowo w stosunku do pozostałych wydzielonych stref. Natomiast analiza w układzie koncentrycznych stref przedstawia się nieco inaczej. Centrum miasta zostało przyjęte za strefę „0”, a pozostałe pierścienie od „1” do „8” wyznaczono co 1 km od każdej kolejnej strefy. Najwięcej miejsc nagłej śmierci odnotowano w strefie „4”, czyli 4 km od centrum miasta, a ich liczba wynosi 13. Nieco mniej wystąpiło w strefach „3” i „5” – po 11 miejsc pamięci. Relatywnie dużo takich miejsc znajduje się w strefach „1” i „2”, gdzie odnotowano ich po 7, zaś najmniej w strefach skrajnych, czyli „0” oraz „8”, w których zidentyfikowano zaledwie po jednym takim miejscu (ryc. 5). Zmiany liczby miejsc nagłej śmierci w zależności od odległości do centrum przedstawia również rycina 6. Zauważyć można, że największe skupienie miejsc nagłej śmierci występuje w połowie odległości od centrum do peryferii, a po przekroczeniu 4 km ich liczba stopniowo maleje. Także wiele miejsc nagłej śmierci odnotowano w odległości 1–3 km od centrum.

Ostatnia typologia miejsc pamięci została przeprowadzona w oparciu o usytuowanie miejsc nagłej śmierci w układzie wertykalnym miasta. Zatem wyróżnia się miejsca nagłej śmierci: (a) podziemne, (b) naziemne, (c) ułożone na drzewach oraz (d) umieszczone na słupach, a wśród tych czterech typów wyróżnić można także miejsca pamięci: (1) przy przejściach dla pieszych, (2) przy skrzyżowaniach dróg, (3) przy rondach, (4) na prostym odcinku drogi oraz (5) na zakrętach dróg. Typologię miejsc nagłej śmierci według przyjętych kryteriów przedstawiono w tabeli 2.

Generalnie miejsca pamięci mogą przynależeć jednocześnie do kilku kategorii, zatem suma w tabeli przekracza łączną sumę udokumentowanych miejsc nagłej śmierci. O ile typologia przedstawiająca umiejscowienie miejsc pamięci w układzie wertykalnym miasta wzajemnie się wyklucza, tzn. żadne miejsce nie może być równocześnie umieszczone np. na ziemi i na drzewie, o tyle druga kategoria, będąca uzupełnieniem pierwszej, od tej reguły odchodzi. Przykładem jest miejsce przy skrzyżowaniu ul. Nowina i ul. Pięknej, które nie tylko znajduje się przy skrzyżowaniu dróg, ale również przy przejściu dla pieszych. Stąd też zostało ujęte w tabeli aż dwukrotnie.

Najczęściej miejsca nagłej śmierci są usytuowane naziemnie przy skrzyżowaniach dróg oraz na prostym odcinku drogi, a także na drzewach przy prostym odcinku drogi (np. ul. Księcia Mieszka I przy salonie Nissana). Najrzadziej

Ryc. 6. Zmiany liczby miejsc nagłej śmierci w zależności od odległości od centrum

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2. Miejsca pamięci w układzie wertykalnym miasta Poznania

Miejsca nagłej śmierci	Podziemne	Naziemne	Na drzewach	Na słupach
Przy przejściu dla pieszych	1	8	–	1
Przy skrzyżowaniach dróg	–	22	3	1
Przy rondach	–	4	–	1
Na prostym odcinku drogi	–	15	5	–
Na zakrętach dróg	–	3	–	–

Źródło: opracowanie własne.

w Poznaniu spotyka się z kolei miejsca pamięci usytuowane na słupach, wśród których jeden zlokalizowany jest jednocześnie przy skrzyżowaniu dróg oraz przy przejściu dla pieszych (przy skrzyżowaniu ul. Królowej Jadwigi i ul. Półwiejskiej), a drugi położony jest przy rondzie (ul. Jana Pawła II przed rondem Rataje).

Przykłady form upamiętnienia miejsc nagłej śmierci w Poznaniu

Jak wspomniano, w przestrzeni publicznej Poznania wyróżniono aż 12 sposobów upamiętnienia zmarłych w miejscach nieszczęśliwych wypadków. Jak wynika z tabeli 3, najczęstszą formą upamiętnienia takiego miejsca są znicze, sztuczne kwiaty oraz drewniane krzyże przydrożne. Należy podkreślić, że te pierwsze w zasadzie występują okresowo w okolicach ważnych świąt (np. Wszystkich Świętych, Boże Narodzenie, rocznica urodzin zmarłego itp.), natomiast pozostałe mają bardziej trwały charakter, co w konsekwencji pozwala zlokalizować je w przestrzeni miasta. W dalszej części rozdziału szczegółowej analizie poddano dwa sposoby upamiętnienia śmierci, a mianowicie są to występujące bardzo często przydrożne krzyże oraz sporadycznie – białe rowery.

Krzyże przydrożne

Jak zauważa Klima (2011), stawiane w przestrzeni publicznej krzyże to przede wszystkim wota, symbole pokuty, ale także symbole upamiętnienia tragicznej śmierci. Krzyże przydrożne są bardzo charakterystyczną i dość często spotykaną formą upamiętnienia miejsca nagłej śmierci w przestrzeni publicznej Poznania. Aż 63,0% ogółu miejsc nagłej śmierci w Poznaniu uwiecznionych jest krzyżami. Generalnie usytuowane są na dwa sposoby: pierwszy to krzyż powypadkowy wkopany w ziemię, a drugi – umieszczony na drzewie bądź słupie. Z racji tego, że w Poznaniu odnotowano aż 38 miejsc upamiętnionych przydrożnym krzyżem, wybrano tylko cztery z nich (A–D) w celu szerszej charakterystyki (ryc. 7).

Pierwszy przykład stanowi miejsce nagłej śmierci przy skrzyżowaniu ulic Marcelińskiej i Swierzawskiej w Poznaniu (krzyż przydrożny A na ryc. 7). Jest to stosunkowo nowe miejsce, które pojawiło się w przestrzeni publicznej Poznania w czerwcu 2016 r. po zderzeniu motocykla z samochodem osobowym, w wyniku którego motocyklista poniósł śmierć na miejscu. Inwentaryzacja była

Lp.	Lokalizacja	1	2		3		4	5	6	7	8	9	10	11	12	Su- ma	
			a	b	a	b											
51	ul. Dolna Wilda przy skrzyżowaniu z ul. Czwartaków	×	×														2
52	ul. Dolna Wilda przy skrzyżowaniu z ul. Hetmańską	×															1
53	ul. Droga Dębińska (przy ogródkach działkowych)	×	×		×												3
54	ul. Bałtycka (przed przejazdem kolejowym)				×												1
55	skrzyżowanie ul. Bałtyckiej z ul. Gdyńską	×		×		×											3
56	ul. Stróżyńskiego	×	×			×											3
57	róg ul. Biskupińskiej i ul. Koszalińskiej	×	×		×				×								4
58	skrzyżowanie ul. Mikołowskiej z ul. Ostatnią	×		×												×	3
59	ul. Podwale (pod wiaduktem kolejowym)	×	×	×									×				4
Suma		38	27	7	23	14	4	1	2	1	2	1	2	2	1		125

Objaśnienia: 1 – znicze, 2 – kwiaty (a – sztuczne, b – żywe), 3 – krzyż (a – drewniany, b – metalowy), 4 – biały rower, 5 – tablicza pamiątkowa, 6 – kask motocyklowy, 7 – łańcuch motocyklowy, 8 – zdjęcie zmarłego, 9 – zabawki, 10 – figurka aniołka, 11 – różaniec, 12 – klepsydra

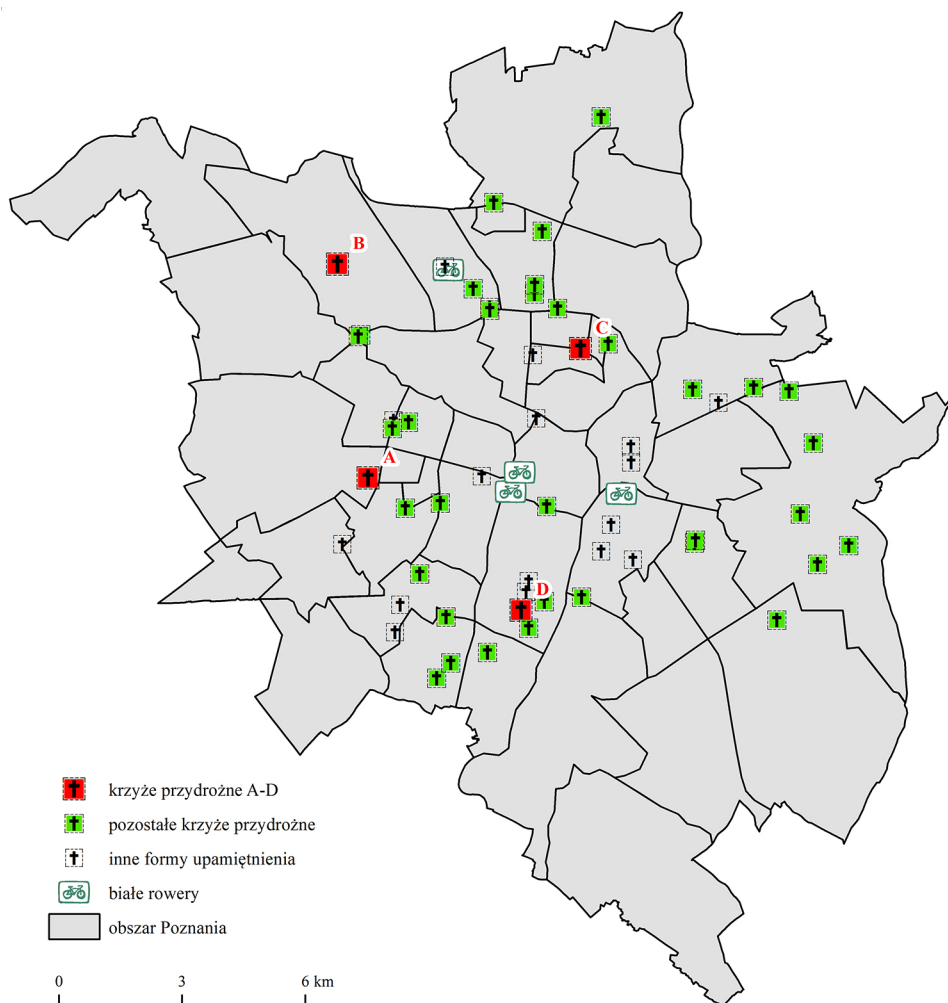
Źródło: opracowanie własne.

przeprowadzana niedługo po wspomnianym wypadku, stąd też miejsce to było upamiętnione na wiele sposobów przez bliskich ofiary. Udokumentowano wówczas dwa drewniane krzyże, czarno-białe zdjęcie motocyklisty, kask motocyklowy, kwiaty doniczkowe, zabawki w postaci małego helikoptera oraz samochodziku, a także znicze, z czego jeden w trakcie badania terenowego nadal się świecił (fot. 1a, ryc. 7).

Następne wybrane miejsce pamięci jest zlokalizowane na rogu ulic Biskupińskiej i Koszalińskiej, niedaleko pętli autobusowej (fot. 1b, ryc. 7). Omawiane miejsce nagłej śmierci pojawiło się w 2015 r., kiedy w wyniku zderzenia motocykla z samochodem osobowym, zginęły dwie osoby poruszające się pojazdem jednośladowym. Miejsce zostało udokumentowane w 2017 r., gdzie wówczas znajdował się duży drewniany krzyż z kaskiem motocyklowym, wiele zniczy oraz sztuczne kwiaty.

Kolejne poddane krótkiej charakterystyce miejsce pamięci jest zlokalizowane przy rondzie Solidarności w Poznaniu, niedaleko Castoramy (fot. 1c, ryc. 7). Zostało ono udokumentowane w 2016 r., jednak na obszarze Poznania znajduje się znacznie dłużej, bo od około 2003 r., na co wskazuje napis widniejący na tabliczce zamieszczonej na czarnym metalowym krzyżu: „Paweł Adam, żył 25 lat, dnia 7 września 2003 r. zginął śmiercią tragiczną, nasz kochany syn, brat, szwagier i przyjaciel”. Ponadto wokół krzyża znajdowały się znicze oraz sztuczne kwiaty.

Ostatnie wybrane do charakterystyki miejsce pamięci jest położone przy ul. Dolna Wilda, niedaleko ul. Wspólnej (fot. 1d, ryc. 7). Inwentaryzację tego miejsca

Ryc. 7. Miejsca pamięci i formy ich upamiętnienia w Poznaniu

A – skrzyżowanie ul. Marcelińskiej i ul. Świerzawskiej; B – skrzyżowanie ul. Koszalińskiej i ul. Biskupińskiej; C – rondo Solidarności; D – ul. Dolna Wilda przed skrzyżowaniem z ul. Wspólną

Źródło: opracowanie własne.

pamięci przeprowadzono w 2016 r. Pojawiło się ono w 1999 r. i podobnie jak w przypadku poprzednio omówionego nie wiadomo jakie były okoliczności wypadku. Obecnie, postawiony w ziemi drewniany krzyż znajduje się w zaroślach, powoli odchodząc w zapomnienie. Przyozdobiony jest on jedynie starymi sztucznymi kwiatami oraz tabliczką z widniejącą na niej treścią: „Beata, 02.08.1977–01.09.1999, spoczywaj w pokoju”.

Miejsce pamięci przy ul. Dolna Wilda jest tylko jednym z wielu miejsc, które powoli odchodzą w zapomnienie. Przykładami zapomnianych miejsc pamięci

Fot. 1. Przykłady upamiętnienia miejsc nagłej śmierci w Poznaniu

A – skrzyżowanie ul. Marcelińskiej z ul. Świerzawską, B – skrzyżowanie ul. Biskupińskiej z ul. Koszalińską, C – przy rondzie Solidarności, D – przy ul. Dolna Wilda

Źródło: fot. Marciniak (2016 r.) – A, C, D, Matkowski (2017) – B.

mogą być miejsca nagłej śmierci zlokalizowane np. przy ul. Kobylepole bądź przy ul. Opolskiej blisko skrzyżowania z ul. Cieszyńską. Stanowią je bardzo mało widoczne drewniane krzyże zawieszane na drzewach. Pierwszy z nich, na drzewie przy ul. Kobylepole, najprawdopodobniej jest bardzo starym krzyżem, ponieważ zaczął ulegać degradacji. Obecnie bardzo ciężko dostrzec go z ulicy, gdyż nie wyróżnia się kolorem na tle kory drzewa, na którym wisi. Podobnie jest z drugim miejscem, przy ul. Opolskiej. Mały drewniany krzyż zawieszony na drzewie, który przez rozrastającą się roślinność jest w ogóle niewidoczny dla kierowców bądź przechodniów. Przykłady innych miejsc nagłej śmierci upamiętnione krzyżami przedstawiono na fotografii 2.

Fot. 2. Miejsca nagłej śmierci upamiętnione przydrożnymi krzyżami

A – ul. Grochowska, B – ul. Żywiczna, C – skrzyżowanie ul. Bałtyckiej z ul. Leśną, D – ul. Droga Dębińska, E – ul. Bałtycka, F – skrzyżowanie ul. Bałtyckiej i ul. Gdyńskiej

Źródło: fot. Marciniak (lata 2016–2017).

Białe rowery

Na obszarze Poznania odnotowano cztery miejsca pamięci poświęcone rowerzystom, którzy byli ofiarami nieszczęśliwych wypadków. Upamiętnieni zostali poprzez postawienie w miejscach wypadków białych rowerów (*ghost bike's*), będących nowoczesną i charakterystyczną formą upamiętnienia zmarłego. Białe rowery skoncentrowane są głównie w centrum Poznania, z wyjątkiem jednego,

znajdującego się w jego części północnej, na poznańskich Podolanach. Ich przybliżoną lokalizację przedstawiono na rycinie 7.

Najnowszym białym rowerem umieszczonym w przestrzeni publicznej Poznania jest rower zlokalizowany przy skrzyżowaniu ul. Jana Pawła II z ul. Berdychowo. Rowerzystą był 19-letni młody mężczyzna, który został potrącony przez samochód osobowy. Inwentaryzacja została przeprowadzona w 2016 r. i wówczas poza białym rowerem odnotowano także znicze oraz sztuczne kwiaty. Na ramie roweru widnieje napis: „Drej, 19 lat, 19.07.2014” (fot. 3a).

Kolejny biały rower znajduje się przy skrzyżowaniu ul. św. Marcin z al. Niepodległości w Poznaniu. Rowerzysta zginął śmiercią tragiczną w 2013 r. pod kołami samochodu ciężarowego. W celu upamiętnienia ofiary postawiono biały rower, przy którym w trakcie inwentaryzacji przeprowadzonej w 2016 r. udokumentowano także znicze (fot. 3b).

Fot. 3. Biały rower jako forma upamiętnienia miejsca nagłej śmierci w przestrzeni publicznej Poznania

A – skrzyżowanie ul. Jana Pawła II z ul. Berdychowo, B – skrzyżowanie ul. św. Marcin z al. Niepodległości, C – most Dworcowy, D – skrzyżowanie ul. Strzeszyńskiej z ul. Krynicką

Źródło: fot. Marciniak (2016).

Bardzo znanym (ze względu na jego dostępność) białym rowerem na obszarze Poznania jest ten na moście Dworcowym. Pojawił się w 2010 r. po tragicznej śmierci rowerzystki z Białegostoku, potrąconej przez samochód osobowy. Inwentaryzacja niniejszego miejsca pamięci odbyła się w 2016 r., wówczas nie odnotowano nic poza białym rowerem. Brak kwiatów oraz innych form upamiętnienia najprawdopodobniej wynika z faktu, że rodzina zmarłej pochodzi spoza Poznania. Do ramy rowerowej jest przytwierdzona tabliczka pamiątkowa, na której widnieje napis: „Kasia Musiał, 27 lat, zginęła 1.04.2010” (fot. 3c).

Ostatnim i zarazem najstarszym białym rowerem w Poznaniu jest rower zlokalizowany przy ul. Strzeszyńskiej na Podolanach. Pojawił się on w 2005 r. po potrąceniu przez samochód osobowy 9-letniej dziewczynki przeprowadzającej rower przez przejście dla pieszych. Mimo że ten właśnie biały rower jest najstarszy z wszystkich istniejących w Poznaniu, jest też najmniej rozpoznawalny. Być może wynika to z faktu, że znajduje się on przy szkole podstawowej, w miejscu nieco oddalonym od głównej drogi, z której może być niedostrzegalny zza krzewów zdobiących tamtejszy teren. Na tabliczce doczepionej do ramy roweru widnieje napis: „Magdalena Nowakowska 1996–2005” (fot. 3d).

Podsumowanie

W przestrzeni publicznej Poznania występuje wiele form upamiętnienia zmarłych osób w wyniku nieszczęśliwych wypadków drogowych. Generalnie krzyże wypadkowe stanowią największy odsetek form miejsc nagłej śmierci w Poznaniu, podczas gdy najmniej odnotowuje się białych rowerów. Dwa białe rowery znajdują się na osiedlu Stare Miasto, natomiast pozostałe dwa zlokalizowane są na Podolanach oraz na Ratajach. Nowsze miejsca pamięci upamiętnione są licznymi kwiatami oraz zniczami w porównaniu do starszych miejsc, przy których niekoniecznie można znaleźć chociażby jeden znicz. Ponadto warto zaznaczyć, że wszystkie miejsca nagłej śmierci są trwale upamiętnione. Do najtrwalszych sposobów upamiętnienia zmarłych należą krzyże wypadkowe, białe rowery oraz tablice pamiątkowe. Pozostałe formy, a w szczególności znicze i kwiaty, mają tymczasowy charakter. Zatem miejsca pamięci, na które składają się głównie lub tylko znicze czy kwiaty, będą występowały okresowo, najczęściej w czasie Wszystkich Świętych. Przykładem takiego miejsca jest skrzyżowanie ul. Pułaskiego z ul. Przepadek, gdzie za skrzynkami elektrycznymi w okresie okołoświątecznym dostrzeżono znicze, które po niedługim czasie zniknęły, najprawdopodobniej zlikwidowane podczas koszenia trawy na tym terenie. Dobrym przykładem tymczasowości upamiętnienia miejsc nagłej śmierci jest obecnie już nieistniejące miejsce przy ul. Inflanckiej, przy przejściu dla pieszych. Niegdyś znajdował się tam znicz wraz ze sztucznymi kwiatami, lecz w trakcie przeprowadzania inwentaryzacji nie zostały one odnotowane. Zaś innym przykładem zaobserwowanego zjawiska jest tabliczka pamiątkowa, niegdyś umieszczona na latarni przy ul. Dolna Wilda na Dębcu, która po wymianie starych latarni na nowe została zlikwidowana. Zatem należy podkreślić dynamiczny charakter upamiętnienia miejsc

nagłej śmierci, polegający na okresowości występowania różnych form upamiętnienia. Okresowość ta wiąże się ze stosunkowo łatwą przemijalnością miejsc nagłej śmierci, zwłaszcza jeśli jedynym sposobem upamiętnienia były znicze i kwiaty. Jednak zjawisko przemijalności dotyka także te bardziej trwałe formy pamięci, takie jak krzyże przydrożne i białe rowery. Kluczową przyczyną tego zjawiska jest upływający czas, zarówno w kontekście destrukcji tych miejsc, jak i w kontekście „przejścia żałoby” przez bliskich ofiary, która niekoniecznie musi się wiązać z zapomnieniem o zmarłym, a jedynie rzadszym odwiedzaniem tego konkretnego miejsca. Zauważono, że nowsze miejsca pamięci są częściej odwiedzane przez osoby bliskie dla zmarłego, natomiast z biegiem czasu odwiedzenia te mogą być coraz rzadsze. Nie jest to jednak reguła, wyjątek stanowi miejsce nagłej śmierci przy skrzyżowaniu ul. Krynickiej z ul. Strzeszyńską przy przejściu dla pieszych, gdzie codziennie od 12 lat zapalany jest nowy znicz.

Literatura

- Antolak M., Szyszkowski W. 2013. Funkcjonowanie krzyża przydrożnego w krajobrazie kulturowym Polski. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego*, 21: 57–66.
- Clark J., Cheshire A. 2004. Rip by the roadside: a comparative study of roadside memorials in New South Wales, Australia, and Texas, United States. *Omega*, 48(3): 203–222.
- Everett H. 2000. Roadside crosses and memorial complexes in Texas. *Folklore*, 111: 91–118.
- Everett H. 2002. Roadside crosses in contemporary memorial culture. University of North Texas Press, Denton, Texas.
- Klima E. 2011. Przestrzeń religijna miasta. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Lewicka B. 2012. Nekropolis. [W:] K. Bierwiazzonek, B. Lewicka, T. Nawrocki (red.), *Rynki, malle i cmentarze. Przestrzeń publiczna miast śląskich w ujęciu socjologicznym*. Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków, s. 80–95.
- Matykowski R., Dura M. 2010. Tanatopografia pamięci w przestrzeni publicznej Poznania. [W:] J. Słodczyk, A. Dembicka-Niemiec (red.), *Funkcje miast jako czynnik kształtowania przestrzeni miejskiej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 87–94.
- Mulczyński J. 2001. Historia pisana na murach. Tablice pamiątkowe w Poznaniu po 1945 roku. *Kronika Miasta Poznania*, 2: 246–253.
- Przybylska L. 2013a. Krzyże pamięci przy ulicach Trójmiasta. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego*, 21: 77–88.
- Przybylska L. 2013b. Problem krzyży powypadkowych w Gdańsku. *Studia Gdańskie*, 33: 209–224.
- Reid A. 2015. Place, meaning, and the visual argument of the roadside cross. *Savannah Law Review*, 2(1): 265–300.
- Szpeciński A. 2008. Miejsca pamięci (lieux de mémoire). *Teksty Drugie*, 4(112): 11–20.

Places of sudden deaths in Poznań – their typology and forms of commemoration

Abstract: The article presents the typology and forms of commemoration of places of sudden deaths in Poznań based on the inventory of these places taken in the years 2016–2017. The typology of places of sudden deaths was done based on four criteria: (1) the commemoration form of the place of death, (2) the location of the place in relation to the categories of public roads, (3) the location in relation to the city centre, and (4) the location in the city’s vertical pattern. As to the first criterion, a more detailed characteristic of these places was conducted. In the Poznań public space no fewer than 12 forms of commemorating places of sudden deaths were distinguished, among which candles,

roadside crosses and flowers occur the most often, whereas a rare example of commemorating a dead person in the place of an accident is a white bicycle.

Key words: places of sudden death, typology, commemoration forms, Poznań